

A MAGYARORSZÁGI TATÁRJÁRÁS RÉGÉSZETI EMLÉKEI – AUTÓPÁLYA-ÉPÍTÉS ÉS RÉGÉSZETI KUTATÁS

LASZLOVSZKY JÓZSEF

A magyar történelem egyik legnagyobb fordulópontja az 1241–42-ben bekövetkezett mongol támadás, amely során az ország jelentős része súlyos pusztulást szenvedett el. A középkori krónikák, többek között a szemtanúk által írt szövegek elképesztő rombolásról, sok-sok település felégetéséről, lakóik legyilkolásáról számolnak be, és ismert, hogy egész országrészek néptelenedtek el. A magyarországi régészet több mint egy évszázada foglalkozik azzal a kérdéssel, hogy pontosan mekkora hatása lehetett a pusztításnak, mennyiben fogadható el az írott források tanúságtétele ebben a vonatkozásban. Egészen a közelmúltig azonban sikertelenek voltak azok a kutatási kísérletek, amelyek a pusztulás közvetlen nyomait, a csatahelyek emlékeit, a temetetlen halottakat vagy a felégetett településeket próbálták meg feltárni. Egy-egy elszigetelt lelettől eltekintve ilyeneknek alig kerültek elő nyomai, vagy a nem megfelelően dokumentált korai ásatások alapján levont következtetésekkel szemben felmerült az a gyanú, hogy a 13. században elhagyott, elpusztult települések esetében nem mindig számolhatunk a tatárjárás közvetlen hatásával. Az 1930-as Kecskemét környéki faluásatások például egyértelműen mutatták a török kori (16–17. századi) pusztulás nyomait, de nem tudták pontosan megjeleníteni a 13. századi pusztítás régészeti maradványait.¹

A korábbi régészeti eredmények közül csupán egy esztergomi leletet lehetett kiemelni, ahol a korai városi település egyik középkori lakóépülete alatt egy valószínűleg tárolóveremként funkcionáló gödörben találtak emberi maradványokat és ötvöstargyakat, amelyek a tatár seregek ostromakor elhunytak maradványaival azonosíthatóak.² A város pusztulásáról írott forrásaink is vannak, míg a vár kőfalai

A tatárjáráskor elpusztult család maradványai, az esemény keltezését a halott gyermek mellett talált pénzérme teszi egyértelművé

Földbemélyített lakóépület maradványai a tatár pusztulás elől menekülők csontvázaival

¹ A középkori írott szövegek legfontosabb válogatása és értelmezésük: Nagy Balázs (szerk.), *Tatárjárás. Nemzet és emlékezet* (Budapest: Osiris, 2003). A tatárjárás eseményeinek legújabb összefoglalása: B. Szabó János, *A tatárjárás. A mongol hódítás és Magyarország* (Budapest: Corvina, 2007). A korábbi régészeti kutatások összefoglalása: Laszlovszky J., *Tatárjárás és régészet*. In: *Tatárjárás. Nemzet és emlékezet*, szerk. Nagy Balázs (Budapest: Osiris, 2003), 453–468.; Laszlovszky J., *Az ország pusztulása*. In: *A tatárjárás*, szerk. Ritoók Ágnes – Garam Éva (Budapest: Magyar Nemzeti Múzeum, 2007), 39–43. Az új leletek első összefoglalása: Ritoók Ágnes – Garam Éva (szerk.), *A tatárjárás* (Budapest: Magyar Nemzeti Múzeum, 2007).

² Fettiich Nándor, *Ötvösmester hagyatéka Esztergomban a tatárjárás korából. Komárom Megyei Múzeumok Közleményei 1* (1968), 157–196.; Zolnay László, *A középkori Esztergom* (Budapest: Gondolat, 1983), 169–170.

Anyja és gyermekei egy elpusztult Árpád-kori lakóépület kemencéjében

végül is megvédelmezték az ott harcolókat.³ A 13. század közepéről származó, legtöbbször 1241-es vagy 1242-es záróveretekkel rendelkező kincseletek ugyanakkor egyértelműen jelezték, hogy komoly pusztítással számolhatunk, főleg az ország keleti és középső részein. A kincseletek száma ebből az időszakból sokkal nagyobb, mint a tatárjárást megelőző vagy azt követő évtizedekben, a magyar és sok esetben külföldi (pl. friesachi) ezüst veretekből álló kincsek mindenképpen régészeti bizonyítékként kezelhetőek.⁴

Az elmúlt évtizedben és különösen az elmúlt években váratlanul megnövekedett azon régészeti lelőhelyek száma, ahol viszont egyértelműen a pusztulás közvetlen bizonyítékait találták meg a régészek. Településeken megtalált temetetlen halottak, leégett Árpád-kori házakban elpusztult emberek, az épületek teljes egykori eszközkészletével kerültek felszínre. Ilyen volt például egy a Muhi csatatér közelében feltárt lakóház.⁵ Ezek leletanyaga egyértelműen elkülönült a sok más feltárt, Árpád-korban felhagyott település vagy elhagyott ház szegényes leletanyagától, a jórészt csak kerámia leletektől. A tatárok által elpusztított épületekben sok fémtárgy, ékszer, pénzér-

³ Horváth István, Tatárjárás kori leletek Esztergomból. In: *A tatárjárás*, szerk. Ritoók Ágnes – Garam Éva (Budapest: Magyar Nemzeti Múzeum, 2007), 56–59.

⁴ Gedai István, Fremde Münzen im Karpatenbecken aus den 11-13. Jahrhunderten. *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungariae* 21 (1969), 105–148.; Tóth Csaba, A tatárjárás korának pénzekkel keltezett kincseletei. In: *A tatárjárás*, szerk. Ritoók Ágnes – Garam Éva (Budapest: Magyar Nemzeti Múzeum, 2007), 79–90.

⁵ Wolf Mária, Hejőkeresztúr-Vizekköze. Árpád-kori település a XI–XII. századból. In: *Utak a múltba. Az M3-as autópálya régészeti leletmentései*, szerk. Raczky Pál – Kovács Tibor – Andres Alexandra (Budapest: Magyar Nemzeti Múzeum, 1997); Wolf Mária, Hejőkeresztúr-Vizekköze (Borsod-Abaúj-Zemplén M.) – Tatárjárás idején elpusztult település. *A tatárjárás*, szerk. Ritoók Ágnes – Garam Éva (Budapest: Magyar Nemzeti Múzeum, 2007), 44–46.

mék is voltak, ez utóbbiak pontos keltezését is lehetővé tettek néhány esetben. A temetetlen halottakon olyan ékszereket is találtak a régészek, amelyek előkerülnek a korszak pénzekkel is keltezett ékszerleleteiből.⁶ Néhány rendkívüli, a pusztulás drámai pillanatait megőrző emlék is felszínre került. Gulyás Gyöngyi Cegléd közelében egy lakóépület kemencéjébe bújó nő és két gyermek csontvázát találta meg, akik nem éltek túl a településüket ért támadást. Máshol a falu árkába dobott halott mutatta az élet tragikus megszakadását ebben a faluban.⁷

Az ilyen települések térbeli helyzete azt is jó mutatja, hogy miért az autópálya-építéseket megelőző feltárások hoztak először felszínre nagyszámú ilyen jelenséget.⁸ Az autópályák az alföldi részen ott épülnek, ahol nincsenek modern települések. A településrendszer történeti rekonstrukciója pedig azt mutatja, hogy ezeken a részen az Árpád-korban sokkal sűrűbb településhálózattal számolhatunk. Sok-sok Árpád-kori falu végét éppen a tatárjárás okozta, és ezek között a nagyszámú leletmentés miatt nagyobb eséllyel fordultak elő olyanok is, ahol a pusztulás olyan mértékű volt, hogy még a környező települések lakói sem tudták minden esetben elhantolni az elpusztult falvak halottait. Ezekre a részekre később a magyar uralkodók a keleti sztyeppe vidékről ugyancsak a mongolok miatt elmenekült kunokat telepítették. Ez utóbbi folyamat feltárása viszont már egy másik régészeti kérdéskör problémája.

A település árkából előkerült csontváz

További képek (Gulyás Gyöngyi ásatása:

http://sirasok.blog.hu/2010/04/16/halottak_a_kemenceben)

IRODALOM

NAGY BALÁZS (szerk.)

Tatárjárás. Nemzet és emlékezet. Budapest: Osiris, 2003.

B. SZABÓ JÁNOS

A tatárjárás. A mongol hódítás és Magyarország. Budapest: Corvina, 2007.

RITOÓK ÁGNES – GARAM ÉVA (szerk.)

A tatárjárás. Budapest: Magyar Nemzeti Múzeum, 2007.

⁶ http://sirasok.blog.hu/2010/03/26/tatarjaraskori_kincslelet_szank_hatarabol

⁷ Gulyás Gyöngyi: Egy elpusztult falu Cegléd határában (Pest M.). In: *A tatárjárás.* Szerk.: Ritoók Ágnes – Garam Éva. Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, 2007. 52–53.; http://sirasok.blog.hu/2010/04/16/halottak_a_kemenceben.

⁸ <http://www.regeszet.org.hu/megmentett-orokseg-kincsek-europa-szivebol-5/>
http://book-let.com/books/megmentett_orokseg/#/10/